

Bienve Moya i Domènech

En el seu infructuós (per impossible) intent per derrotar la nit (que equipara amb la mort), l'home, assolint part d'un pla a molt llarg termini, inventà la nit artificial, la llum artificial. Però només aconseguí escurçar-la, perquè, tard o d'hora, la nit s'instal·la fatalment entre els homes; tard o d'hora hem de dormir i apagar la llum dels ulls. De primer, dominat per l'esperit còsmic que el dominava, inventà la nit festiva: allargava la nit amb fogueres i goig espiritual: la nit de Sant Joan, la nit de Nadal... Finalment ha inventat la nit consumista: la nit del goig físic, el paradís a la terra low cost.

L'associacionisme popular festiu

Escriptor

Aquest article és part, i avenç, del que ha de ser una reflexió, tan mesurada com sigui possible, sobre els meus anys d'experiència participativa en l'activitat i el debat sobre els diversos esdeveniments de la cultura popular festiva a l'espai públic. Tota la reflexió partirà de la base de l'experiència sostinguda. Per tant, i en tant que ja adverteixo que l'article és part i assaig d'un document que encara no està acabat, aviso el lector que algunes de les opinions expressades són, en aquest moment, provisionals i susceptibles de matisació, o inclús de rectificació (per mi mateix com pel propi lector), així que el treball vagi prenent cos, ja que no existeix res millor que la posada en negre sobre blanc de les percepcions per tal de veure'n els clarobscur.

En les tres dècades passades, el país ha excel·lit en gestions dedicades a la recuperació, reinvençió, estudi i divulgació de celebracions festivopopulars. Podem assegurar que, avui, l'associacionisme popular festiu, gaudeix de bona salut. Una prova fóra que la festa omple pàgines a la premsa i temps a la petita pantalla; no conec periòdic que no disposi de secció dedicada als caps de setmana festivopopulars. Aquest estat, avui normal, no ho era fa quinze o vint anys. La festa tradicional no solia ser notícia més enllà d'exòtics pintoresquismes ni activitat a recomanar com a espectacle d'actualitat o modernitat. En l'actualitat els castells i algunes celebracions com La Patum i altres festes populars, gaudeixen d'espai privilegiat als diaris i a la televisió. Què ha fet canviar la situació? En els anys setanta/vuitanta, la voluntat política de recuperar l'espai públic per a qualsevol mena de manifestació coincidí, com no podia ser d'altra manera —ja que els promovedors sovint coincidien—, amb la voluntat de recuperar la festa popular. La festa (la popular) no pot desenvolupar-se en altre lloc que en l'espai públic, encara que altres espectacles puguin coexistir-hi (el concert, el circ, la fira...); la festa no sobreviu a l'espai privat. A partir d'aquells anys d'alliberament cívic i polític, la festa al carrer recuperarà el seu territori natural per a gaudi dels seus protagonistes, la població. Però la dinàmica de la festa popular mai deixa de modificar-se, ja sigui en benefici de la contemporaneïtat o en detriment de la genuïnitat.

Nous patrons, la sanferminització

Passats els anys d'aquella voluntat recuperadora acompanyada d'un propòsit de modernitat i genuïtzació, un observa com avui sorgeixen nous patrons amb aparença de modernitat, però de dubtosa originalitat. Un, el més estès, l'anomenarem *sanferminització*. Aquest patró ens arriba, sobretot, per via televisiva i, malgrat l'adjectiu, no es refereix exclusivament a la festa de Pamplona, sinó a altres festivitats la base festiva de les quals consisteix en l'eixida de colles o penyes a resseguir locals socials, bars, tavernes, etc., fent-se acompanyar de fanfàrries o xarangues, i amb el concurs, o sense, de vaquetes o

bous adults. Cal destacar aquí que genuïns elements d'aquest patró han participat de sempre en el vell model de les festes pirinenques com les d'Olot, Berga o Cardona, i a les de les Terres de l'Ebre. Aquest vell model, però, avui s'ha reduït (s'ha empobrit), ha abandonat, en molts casos, músics i/o bous i s'ha quedat només amb el seguiment de barraques i casetes i, en conseqüència, amb l'exclusiva ingesta d'espirituosos. Aquest nou patró, fal·laçment modern, se'l fa passar per festa alternativa; podem veure que té una gran acceptació, per exemple, entre els joves de la Festa de Gràcia o la de Sant Narcís a Girona. Aquest patró, suposadament alternatiu, guanya terreny gràcies a un corrent de pensament neo-conservador urbanita, a vegades disfressat fal·laçment de cosmopolitisme, que es transforma en dues actituds socials. La primera és la demanda de control sobre els costums festius considerats massa permissius. En aquest sentit, es demanen lleis de protecció animalístiques, normes sobre pirotècnia, reglaments d'usos públics, horaris controlats i restringits, etc., normes que sota la certitud de contribuir a la contenció dels celebrants, el que provoquen és l'aportació d'espais de pensament en blanc (sense continguts socials) dins els vells models festius; en realitat, però, no possibiliten cap altra alternativa que l'empobriment del goig creatiu i sensible assenyalat més amunt: fora músics, fora soroll, fora bous, fora risc, fora coets, etc. La segona actitud fóra la penetració entre àmplies capes de la societat, sobretot urbana —i avui urbana ho és més de la meitat de la societat catalana—, d'un pensament tou i exclusivista que refusa allò que, en principi, li crea la mínima molèstia personal.

Nous patrons, el parc temàtic

L'altre nou patró suposat, més espuri encara que el primer, tendeix a donar a les celebracions tradicionals format de parc temàtic, d'un sospitós historicisme pseudomedievalitzant i escandalosament anacrònic. Aquest nou patró actua principalment sobre les celebracions socialment més dèbils amb la finalitat d'orientar aquelles celebracions d'escassa

tradicció local cap a un barruer turisme de temporada festiva. Dic celebracions de tradició dèbil referint-me a activitats nascudes per emulació de poblacions veïnes i endegades a l'empara de sectors amb poc arrelament ciutadà. Aquest fenomen, lligat a l'avenç del dit turisme cultural, festiu, enològic, agrari, etc., ha augmentat de forma exponencial en tot el territori. El fenomen, en principi, no ha de ser necessàriament negatiu, i pot arribar a ser positiu i tot en aquelles poblacions que poden mantenir un alt grau de genuïtat i control social de la festa a través de l'associacionisme de rel popular. Però no és el cas d'altres festivitats en les quals la festa i l'associacionisme que les suporta tenen menys arrelament social, i en les quals més dèbils són els ressorts de control local (l'associacionisme de rel popular que les hauria de justificar). En aquests últims casos, un pot advertir com d'any en any té lloc, en la gran majoria dels casos, una incessant incursió comercial de molt baixa qualitat, qualitat artística i qualitat comercial. No cal ser gaire observador per comprendre que les relacions entre festa i atracció turística, i el seu aprofitament econòmic, poden afectar la mateixa rel de la societat local i la festa que celebra. Un exemple de la problemàtica que s'exposa són les anomenades *fires medievals* que sorgeixen com bolets a l'empara dels neopatrons de suposada modernitat. Algunes d'aquestes fires partiren de guions creats per actius locals relacionats amb l'associacionisme popular i, mentre els medis locals poden abastar tot el que mou la celebració, funcionen. Però arriba un punt en què l'activitat local no dóna per a més i entren en joc empreses de suspecte qualitat artística i de més dubtosa professionalitat, creades *ad hoc*. Aleshores, el que en els seus orígens havia estat una activitat festiva que també satisfieia els interessos del petit turisme local, mancada de control local i de qualitat artística, que no donen les empreses mercenàries, llogades per estimular un fraudulent i acrònic historicisme, aquestes fires acaben esdevenint una mera anotació als periòdics en l'apartat d'oci cultural de cap de setmana. Anotacions que, sense criteri, esdevindran simple pintoresquisme folklòric.

Un cop d'ull a l'estat actual de la qüestió

Com ja hem anotat més amunt, va ser a cavall entre les dècades dels setanta i dels vuitanta —coincidint amb la represa del règim democràtic— que sorgí a tot Catalunya un intens moviment de recuperació de la cultura festiva de rel tradicional. Aquest moviment que entroncà i sovint revitalitzà la vella cultura de l'associacionisme festivopopular —sobretot a l'àrea de més influència de Barcelona— prengué com a bandera algunes activitats de la festa tradicional poc conegudes fins aleshores per la generalitat de la població catalana. De fet sempre se les havia considerat com a elements territorials no hegemònicament nacionals, com s'admetia sense qüestionar-ho, per exemple, amb la sardana. Parlem d'activitats com els castells, els diables i tots els altres balls i entremesos festius tradicionals dels quals la regió del Camp de Tarragona —en la seva accepció més àmplia, que inclou el Baix i l'Alt Camp més el Penedès i el Garraf— en posseïa una gran col·lecció. No vol dir que a la resta del Principat no existissin o no haguessin existit produccions semblants en un altre moment històric, però el cert era que a partir dels seixanta, sobretot a partir de la popularització de la televisió i l'utilitari com a elements dinamitzadors per a l'oci popular, a poc a poc havien anat llanguint com a valors culturals i foren relegats a l'apartat de «costums i formes d'oci pintoresc i decadents i de poc prestigi social». En canvi per raons d'ordre socioeconòmic —que aquí no citarem perquè farien aquest article massa extens—, en la majoria de les poblacions mitjanes de la citada regió del Camp de Tarragona no s'operà d'aquesta manera. Els practicants i animadors de balls i entremesos, que havien deixat de ser un costum prestigiós en la majoria del Principat, en les viles i ciutats mitges del Camp de Tarragona (Reus, Tarragona, Valls, Vilafranca, Vilanova, Sitges, el Vendrell, Torredembarra, etc.), sobretot a partir de finals dels setanta, participaven d'una gran complicitat amb la resta de moviments culturals i socials de la població, situació força allunyada, insistim, de la que generalment gaudien en aquell moment (amb les honoroses excepcions de Berga, Olot, Solsona i un curt etc.)

els conreadors de la cultura tradicional en altres indrets del Principat. Altrament, en els territoris ressenyats ens trobàvem davant d'uns elements festius molt dinàmics i que comptaven amb la presència del risc i de l'èpica com a components principals del joc, característiques que els feien —i continuen fent-los— molt atractius i del gust de la joventut: els diables i els castells, la recuperació de la gralla associada a l'afecció a la nova música folk, dracs i altres baluernes de foc, falcons, festes de bous, etc. No sabem —i està per estudiar— fins on va afavorir aquesta vitalització del moviment la persistència, encara que deteriorada per efecte de la dictadura, del vell associacionisme de caràcter ateneístic popular de tradició obrera i camperola (cal recordar que som en territori de la Unió de Rabassaires). Com a anècdota relacionada amb l'última nota —no sé fins a quin punt il·lustrativa— de la possible relació existent entre els balls populars i els sectors socials que encara durant la dècada dels cinquanta el mantenien, podem corroborar que a Vilanova i la Geltrú els membres del ball de bastons local, així com els seus mestres de dansa, continuaven sorgint de les fàbriques del tèxtil local, com ho havien fet amb anterioritat a la Guerra Civil.

Associacionisme de rel popular i tradicional

Avui, relacionats amb l'activitat festiva podem percebre l'existència de dues menes d'associacionisme: el festivopopular, i el recreativocultural. El model que denominarem *festivopopular*, hereu indirecte de les antigues agrupacions gremials i confraries, serien tots aquells col·lectius que basen la seva activitat en l'execució i/o representació d'exercicis i danses tradicionals: des dels castells i els diables fins a geganters, bastoners, potser també sardanistes, etc. L'altre model, el recreativocultural, sembla entroncar amb un patró més antic, un patró que provindria del temps dels diversos models ateneístics i de societats recreatives i culturals de vella tradició vuitcentista i noucentista.

Els grups festivopopulars basen la seva aportació en la festa participant i donen cos a cercaviles, processons, representaci-

ons parateatral, i a altres activitats d'aquest caràcter, sobretot les que tenen lloc en l'espai públic; diguem que s'ocupen del que resta del ritual de l'antiga sacralitat festiva i compleixen, amb més o menys consciència, la vella i tradicional litúrgia de la festa.

Les associacions recretaivoculturals mantenen el seu protagonisme en l'organització de la part més profana o civil de la festa, sobretot si les confrontem amb els grups de l'anterior model. Les associacions recreativoculturals s'impliquen en l'organització d'esdeveniments socials, culturals i recreatius de l'activitat festiva, des dels balls públics, jornades, espectacles i concerts, manifestacions esportives, etc. També és cert que algunes vegades una sola entitat, amb els seus diversos associats, complirà els dos fins.

Cal advertir, —aspecte que jo considero molt interessant, com ja he apuntat més amunt—, que la forma d'associacionisme que en l'actualitat han pres els grups o colles festivo-populars és una novetat dins l'associacionisme. Així, encara que aquesta singularitat pugui no tenir conseqüències per a l'organització interna de l'entitat, sí que en tindrà a l'hora de l'execució dels interessos que puguin tenir els diversos associats. Per exemple: per a un bon desenvolupament de les activitats festivopopulars de rel tradicional o de les activitats cíviques, cal tenir en compte que no són exactament iguals les necessitats d'una colla de diables que l'organització d'una sèrie de xerrades sobre la qüestió que sigui; ni ho és, de ben segur, la manera i els mitjans que haurà de prendre el grup (l'un i l'altre) per resoldre-les i dur-les a bon fi: ni les organitzatives, ni les institucionals (relació amb l'administració), ni les econòmiques, ni les físiques.

Aquestes agrupacions, que hem denominat festivopopulars anteriorment, cap a la meitat del segle passat havien tingut un caràcter intemporal i econòmic ja que depenien totes elles d'institucions gremials o de veneració religiosa. Va ser a partir de mitjan segle xx, com ja he dit, que amb la progressiva laïcització de les activitats institucionals i religioses del calendari festivorepresentatiu al nostre país a partir de la nova situació política (democràtica), aquestes agrupacions, orfes

ja dels vells organismes que les havien emparat, s'aproparen als moderns i eficaços procediments associatius ateneístics o sociorecreatius. He dit que tenien caràcter intemporal i econòmic. Vull dir que aquests grups —bastoners i altres balls de la mateixa mena, moixigangues, geganters, etc.— tenien una existència temporal i es reorganitzaven anualment en funció de l'oportunitat de participar en el cicle festivorepresentatiu: festivitats i processons. La seva organització s'emparava en l'existència d'un gremi professional o confraria religiosa que es feia càrrec de les despeses de la colla, tant de les ocasionades pel manteniment dels elements paraescènics —figures, vestuari, etc.— com, en la majoria de les vegades, dels salaris o gratificacions dels actuant; és aquí, doncs, on es justifica el terme «econòmic» que he introduït en la narració. Podem advertir que la nova situació, amb l'abandó de les velles formes de manteniment dels grups de la vella litúrgia festivopopular per part dels antics estaments institucionals i religiosos, comença a canviar, com ja hem dit, a partir dels anys cinquanta del passat segle, quan un sector de la societat, joves procedents de la classe mitja, pren sota la seva tutela aquesta activitat cultural. Hem de mencionar aquí, sense la possibilitat d'estendre'ns, que aquest fenomen degué néixer amb el Romanticisme, quan aquesta mateixa classe mitjana culta descobrí el fenomen de la cultura popular i li donà la categoria de folklore o saviesa popular (o caràcter identitari); aquell fenomen, però, al nostre país, fou truncat per la irrupció dels models franquistes —que també tenien una solució per aquestes temes— solució que també queda fora de l'abast d'aquest article.

La mala percepció actual d'aquests dos interessos associatius dins l'associacionisme popular —que sens dubte impliquen dues necessitats organitzatives diferents— és, fins a cert punt lògica, però no pas beneficiosa per al ple desenvolupament de cada una d'elles. Un exemple el podem observar si pensem en els interessos i activitats socials que puguin moure una colla de geganters: en principi ho fan al voltant de les sortides de les figures, mantenint-les en bon estat per a esplai dels membres associats. L'altre seria l'interès de caràc-

ter etnogràfic, històric, artístic, etc. que puguin tenir un grup d'estudiosos per a aquestes mateixes figures i el seu significat simbòlic. Els dos interessos poden coincidir en un mateix pol: les figures dels gegants segur que més d'una i de deu vegades poden entrar en contradicció i fins i tot en col·lisió quan, per exemple, els membres interessats a fer ballar les figures puguin opinar que el vestuari «s'ha fet vell» i cal fer-lo de nou. No cal dir quina pot ser la mena de contradicció en la qual poden entrar en opinar sobre aquest detall una i altra associació.

